Urbanistični inštitut Republike Slovenije
Institut »Jožef Stefan« Ljubljana
PNZ svetovanje projektiranje d.o.o.
UL, BF, Oddelek za krajinsko arhitekturo

STROKOVNE PODLAGE ZA PRIPRAVO REGIONALNEGA PROSTORSKEGA NAČRTA LJUBLJANSKE URBANE REGIJE

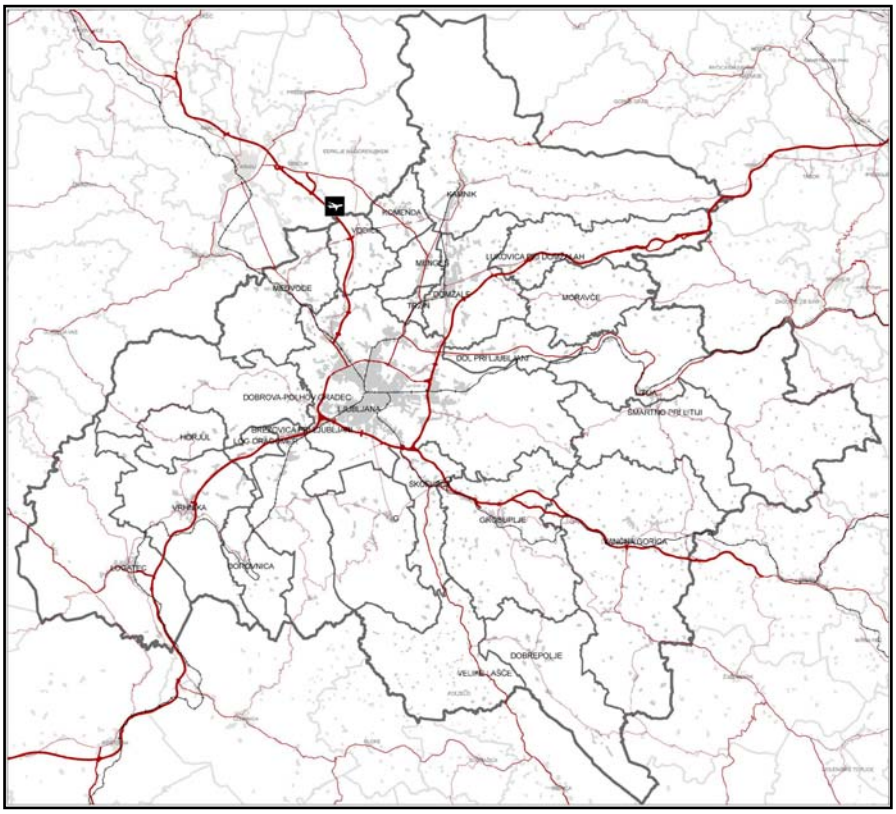

Tematska delavnica »Demografija, poselitev, družbena javna infrastruktura«

Gradivo za delavnico

Ljubljana, 23. januar 2009

Naročnik:

Regionalna razvojna agencija Ljubljanske urbane regije, Ljubljana

Projekt:

Strokovne podlage za pripravo regionalnega prostorskega načrta Ljubljanske urbane regije

Odgovorna pooblaščena predstavnica naročnika:

mag. Lilijana Madjar

Izvajalci projekta:

Urbanistični inštitut Republike Slovenije
Institut »Jožef Stefan« Ljubljana
PNZ svetovanje projektiranje d.o.o.
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Odgovorni predstavnik izvajalca:

mag. Andrej Gulič

Projektna skupina, ki je pripravila gradivo za delavnico:

Aleksander Jakoš (Urbanistični inštitut RS) - Demografija
mag. Barbara Černič Mali (Urbanistični inštitut RS) - Družbena javna infrastruktura
Sabina Mujkić (Urbanistični inštitut RS) - Družbena javna infrastruktura
mag. Luka Mladenovič (Urbanistični inštitut RS) - Poselitev

Ljubljana, 23. januar 2009

Vodja projekta:
mag. Andrej Gulič

Direktorica:
izr. prof. dr. Kaliopa Dimitrovska Andrews

DEMOGRAFIJA

1 Novejši demografski razvoj v EU in Sloveniji

Območje Ljubljanske urbane regije (v nadaljevanju LUR-a) predstavlja približno četrtino prebivalstva Slovenije. Zaradi tega je tudi razumljivo, da nekatere zakonitosti novejšega demografskega razvoja Slovenije vplivajo in pogojujejo tudi demografski razvoj LUR-a. Isto velja tudi za novejše trende v demografskem razvoju vsega razvitega sveta.

V obdobju demografske tranzicije – nižanja smrtnosti in umrljivosti – je število prebivalcev Evrope kljub odseljevanju močno naraščalo. V drugi polovici 20. stoletja pa so se vrednosti celotne rodnosti žensk znižale pod mejno vrednost dve (»statistična« ženska rodi manj kot dva otroka, kar ne omogoča niti obnavljanja števila prebivalcev).

Danes je celotna rodnost pod kritično mejo v vseh državah EU in z izjemo Albanije in Makedonije tudi v vseh ostalih evropskih državah. Istočasno z zniževanjem rodnosti je potekal proces daljšanja povprečnega trajanja življenja, zaradi česar se je povečevalo število in delež starejših prebivalcev. Dolgoročno je demografski razvoj Evrope ogrožen. To še posebej velja za države, kjer je celotna rodnost nižja od 1,5. Rast števila prebivalcev v Evropi je danes praktično možna le še s priseljevanjem, ki pa ne more nadomestiti primanjkljaja, ki bo nastal dolgoročno.

Celotna stopnja rodnosti v Sloveniji že dolgo upada. Leta 1985 je znašala 1,72, leta 1990 1,46, leta 1995 1,29, leta 2000 in 2005 1,26. V letu 2003 je rodnost padla celo nekaj pod 1,2, kar je bila ena najnižjih vrednosti v Evropi. Število rojstev v Sloveniji se je drastično znižalo od preko 30.000 letno okoli leta 1980 na manj kot 18.000 letno. To ni samo posledica vedno nižje celotne rodnosti, ampak tudi vedno manjšega priseljevanja in s tem manjšega števila »dodatnih rojstev«. Če lahko za celotno stopnjo rodnosti rečemo, da je bila negativna že v letu 1981, pa se je to pri naravnem prirastu zgodilo šele leta 1993.

Rodnost je v Sloveniji med najnižjimi v Evropi. Sedanji nekajletni dvig števila rojstev pomeni le kratek predah, saj pričakujemo v prihodnje še močnejši negativni naravni prirast.

Število rojstev v Sloveniji je leta 2007 doseglo skoraj 20.000, kar pa je le delno posledica dviga rodnosti in v večji meri sekundarna posledica razcveta rojstev (baby boom) po drugi svetovni vojni. Število žensk v najbolj rodni dobi – okoli starosti 28 let – je namreč v zadnjih letih poraslo. Glede na že rojene deklice v Sloveniji pa se bo število žensk v najbolj rodni dobi (20-34 let) v naslednjih desetih letih znižalo od sedanjih dobrih 200.000 na manj kot 150.000. To pomeni, da lahko pričakujemo zniževanje števila rojstev. Na drugi strani pa lahko pričakujemo močan porast letnega števila umrlih, ki se bo od sedanjih 18 do 19 tisoč letno povečal na okoli 30.000 letno pred letom 2020. Slovenija se tolaži z relativno močnim priseljevanjem tujcev v zadnjih dveh letih, vendar je zelo majhen delež priseljenega prebivalstva namenjen ostati v Sloveniji. Naravni

prirast v Sloveniji je negativen, isto pa velja tudi za migracijski saldo slovenskih državljanov s tujino.

2 Demografski razvoj LUR-a

Leta 1931 je predstavljalo prebivalstvo, živeče na območju sedanjega LUR-a, le 4,6% vsega prebivalstva Slovenije. Ta delež je leta 1948 znašal že 8,1%. Do leta 1961, ko se je končalo najbolj izrazito obdobje koncentracije na republiški ravni, se je delež dvignil na 20,8%. Po tem letu so se medregionalne migracije umirile. Število prebivalcev LUR-a je še vedno dokaj hitro naraščalo, vendar ne izrazito hitreje kot v ostalih regijah. Delež v prebivalstvu Slovenije se je do leta 1981 dvignil na 24,2%, v petindvajsetih nadaljnjih letih (do leta 2006) pa le še na 25% vsega prebivalstva Slovenije. Število prebivalcev LUR-a se je povečalo od 485.991 v letu 1996 na 503.935 prebivalcev v letu 2006. Pozitivni migracijski saldo LUR-a z ostalo Slovenijo v tem obdobju je bil le 910 prebivalcev. Priseljevanje tujcev je pomenilo več kot polovico vsega prirasta prebivalstva. Število prebivalcev LUR-a le počasi narašča, saj je naravna rast zelo nizka, še bistveno manjši pa je priliv prebivalstva iz ostale Slovenije. Da je porast kljub temu nekaj višji, pa je predvsem posledica priseljevanja tujcev.

Demografsko se LUR deli na dve popolnoma različni območji. Na eni strani je to MOL in na drugi strani vse ostale občine. MOL je edina občina, ki je imela leta 2006 manj prebivalcev kot leta 1995. MOL je tudi edina občina, ki ima visoko negativno naravno rast in zelo visok negativen migracijski saldo z ostalimi občinami regije. Velika večina vseh meddržavnih migracij je usmerjena v MOL. Velika razlika med MOL-om in ostalim delom LUR-a pa je tudi v preteklem demografskem razvoju, saj je bila rast Ljubljane kot mesta vse do konca osemdesetih nadpovprečno hitra, nato pa je začela stagnirati in celo nazadovati. Demografsko je bil razvoj pri ostalih občinah ravno obraten, saj so v začetku nazadovale ali stagnirale (območja sedanjih občin), sedaj pa število prebivalcev močno narašča zaradi priseljevanja iz MOL-a.

3 Projekcija prebivalstva po naravni rasti

Projekcija prebivalstva po naravni rasti za LUR kaže na znižanje števila prebivalcev (državljani Slovenije) od sedanjih 490.000 na 430.000 v letu 2030. Skupno število prebivalcev regije (državljani in tujci) je trenutno približno 510.000 in ob nespremenjenem številu tujcev bi imel LUR v letu 2030 približno 450.000 prebivalcev. Višje število prebivalcev bi lahko omogočil le čim hitrejši dvig celotne rodnosti proti 1,5 in pa migracijska politika, ki bi omogočila delu teh tujcev – delavcev stalno naselitev na območju LUR-a. To pa poleg delovnega mesta pomeni seveda tudi stanovanje. Navedene številke so bistveno nižje od izraženih pričakovanj občin.

Temeljni problem izdelave strategije bodočega demografskega razvoja LUR-a je predvsem vprašanje nadaljnjih migracijskih tokov znotraj regije. Glede na pričakovano nižje število prebivalcev regije zaradi negativne naravne rasti je nemogoče, da bi se istočasno ustavilo razseljevanje Ljubljane in nadaljevala rast števila prebivalcev v ostalih občinah!

4 Širši demografski vidik

Za vrednotenje demografskega razvoja nekega območja moramo upoštevati tudi različne socio-ekonomske značilnosti obravnavanega prebivalstva. Tudi pri tej problematiki se kažejo velike razlike med MOL-om in ostalim delom regije. Vsi ekonomski kazalci, ki so vezani na kraj delovnega mesta, kažejo na veliko „prevlado“ MOL-a v regiji. Na drugi strani pa so razlike med prebivalstvom posameznih občin bistveno manjše pri kazalcih, ki prikazujejo standard prebivalstva po kraju bivanja, kot so osebni dohodki, število študentov na 1000 prebivalcev ipd. Pri demografskih kazalcih so ostale občine celo veliko na boljšem, predvsem kar se tiče števila rojstev (ne pa rodnosti!), kar je v veliki meri vezano na izrazito ugodnejšo starostno spolno sestavo prebivalstva, ki je posledica močnega priseljevanja iz MOL-a v zadnjih dvajsetih letih.

Lahko rečemo, da moramo pri oblikovanju strateških usmeritev razvoja upoštevati predvsem dejstvo, da se bo število prebivalcev Evrope, EU, Slovenije in LUR-a začelo zniževati. To je dejstvo, ki ga lahko spremenijo le že kar „izredni“ demografski dogodki! Drug problem, vezan na novejši demografski in širši razvoj znotraj regije, pa je nadaljevanje koncentracije delovnih mest v MOL-u in na drugi strani razseljevanje Ljubljane. Ta dva procesa na eni strani povečujeta „ekonomsko“ moč in poslabšujeta demografski potencial MOL-a. Na drugi strani je demografska sestava prebivalstva v ostalih občinah mnogo bolj ugodna zaradi priseljevanja, vendar pa je ekonomska rast izrazito enostranska in kratkoročna (glavarina), medtem ko se bodo zelo povečali stroški za komunalno in družbeno infrastrukturo. Razvoj te infrastrukture pa ne sledi dejanskim migracijskim premikom znotraj regije, ki so zelo močni. V zadnjih dvajsetih letih se je iz Ljubljane v okoliške občine znotraj regije preselilo toliko prebivalcev, kot jih ima večje slovensko mesto (preko 20.000).

Tak razvoj odpira velike probleme na področju urejanja prostora, ekonomskega razvoja in zagotavljanja primernih življenskih pogojev za prebivalstvo. Prebivalstvo se seli iz območja urbanih gostot na območja nižjih gostot poselitve, kar povečuje porabo prostora. Ker so območja priseljevanja upravno razdeljena, je težko izvajati neko enotno strategijo urejanja prostora z vidika poselitve. Ker se razkorak med razporeditvijo delovnih mest in prebivalstva še povečuje, se povečuje tudi obseg dnevne delovne migracije. Ta postaja eden največjih problemov regije, na kar kaže tudi velik poudarek prometni ureditvi. V kolikor se bo na eni strani nadaljevala koncentracija delovnih mest in na drugi disperzija prebivalstva, se bo problem še poglabljal. Pri tem moramo upoštevati tudi ekonomičnost, ki lahko ob večji energetski krizi popolnoma ohromi ta model življenja. Hkrati pa to vpliva tudi na kvaliteto življenja, saj dnevno potovanje na delo ne pomeni samo večjih stroškov, ampak tudi izgubo prostega časa. Bistveno dražji je tudi normativni dvig družbene in komunalne infrastrukture v redkeje poseljenih območjih.

Pri oblikovanju ključnih strategij in scenarijev razvoja moramo najprej sprejeti trditev, da je možen zelo kvaliteten razvoj tudi, če število prebivalcev ne narašča. Opustiti je treba obremenjenost z visokim indeksom rasti prebivalstva, ki naj bi bil kriterij uspešnega razvoja.

5 Grafični prikaz demografske problematike

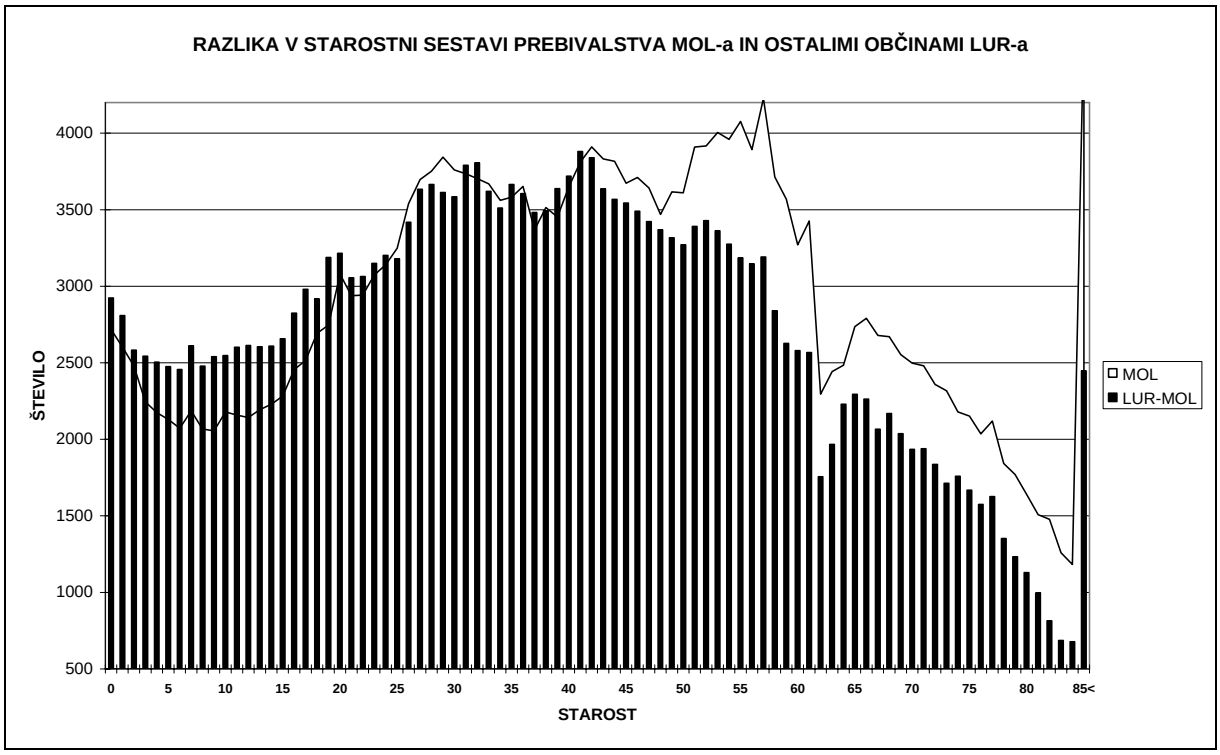

Slika 1: Razlika v starostni sestavi prebivalstva MOL-a in ostalimi občinami LUR-a

S črto je prikazano prebivalstvo MOL-a, s stolpci pa prebivalstvo ostalega dela regije v letu 2008. Kljub temu, da imajo ostale občine skupno skoraj dvajset tisoč manj prebivalcev, pa imajo tudi absolutno bistveno več prebivalcev kot MOL v vseh starostnih skupinah prebivalstva, mlajšega od 25 let. To je še posebej opazno pri otrocih. Posledica razseljevanja Ljubljane je, da MOL ne izgublja samo odseljenih prebivalcev, ampak tudi njihove otroke. Zaradi tega je demografska slika v ostalih občinah bistveno bolj ugodna, kot bi bila brez tovrstnega priseljevanja in posredno povečanega števila rojstev.

V starostni skupini 25 do 42 let je število prebivalcev približno enako. Ker pa ima MOL skupno več prebivalcev, ima tudi v tej starostni skupini »primanjkljaj« prebivalstva. V starostnih skupinah nad 42 let pa ima MOL bistveno več prebivalcev kot ostale občine. Prav ta del diagrama pokaže vse posledice demografskega razvoja začetka druge polovice dvajsetega stoletja. Ljubljana (pod različnimi imeni občin) se je zelo hitro razvijala tudi na račun priseljevanja. Zaradi tega je danes število starejših prebivalcev bistveno višje, kot bi bilo brez priseljevanja. Nasprotno pa je število starejših prebivalcev v ostalih občinah tudi absolutno nižje, kot bi bilo, če se iz teh občin prebivalstvo v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni ne bi odseljevalo.

Lahko torej rečemo, da so za današnje demografsko stanje migracije za MOL dvojno neugodne: zaradi sedanjih izgub mlajšega prebivalstva in zaradi preteklih presežkov starejših prebivalcev, za ostale občine pa dvojno ugodne: zaradi več mlajšega in manj starejšega prebivalstva.

6 Cilji demografskega razvoja

Prvi cilj gotovo predstavlja dvig rodnosti, ki naj bi kljub zniževanju števila žensk v najbolj rodni dobi omogočila vsaj stagnacijo števila rojstev. Tako je v LUR-u v letu 2008 živelo več kot 51.000 žensk v starosti 20 do 34 let, v letu 2018 pa jih bo le še 40.000 (upoštevane so le ženske-deklice, ki danes žive na območju LUR-a). Gre za cilj, ki ga občine same težko uresničijo, saj so ukrepi za dvig rodnosti pretežno vezani na državno posredovanje. Ukrepi na ravni občin imajo pogosto bolj sporočilno vrednost – radi imamo otroke, lahko pa dolgoročno vendarle vplivajo na dvigovanje rodnosti (darila ob rojstvih, otrokom prijazno načrtovanje okolja, višanje standardov v vrtcih in šolah, subvencioniranje otroških in mladinskih dejavnosti itd.). Za občine LUR-a razen MOL pa je značilno, da je bilo v zadnjih letih povečano število rojstev (ne pa rodnosti) posledica priseljevanja mlajšega prebivalstva iz MOL-a, s čimer se je bistveno povečalo število žensk v najbolj rodni dobi.

Drugi cilj predstavlja zmanjšanje smrtnosti, ki je ravno tako v večji meri odvisen od splošnega razvoja zdravstva (državna raven) in v manjši meri od razvitosti zdravstva na lokalni ravni. Vendar pa lahko večja dostopnost do zdravstvenih uslug na lokalni ravni ravno tako prispeva k zniževanju smrtnosti. Zavedati se moramo, da se bo število in predvsem delež starejših prebivalcev na celotnem območju LUR-a bistveno povečal. To še posebej velja za območje MOL-a in v manjši meri za ostale občine. Razlik v smrtnosti med MOL-om in ostalimi občinami praktično ni, je pa delež starejšega prebivalstva v MOL-u bistveno višji in tako lahko tu pričakujemo močnejše povečanje letnega števila umrlih.

Skupni cilj (rodnosti in umrljivosti) predstavlja čim bolj ugoden naravni prirast. Ta cilj bo najtežje uresničljiv v MOL-u (visok delež starejšega prebivalstva zaradi povojnega priseljevanja in odseljevanja mlajšega prebivalstva vse od osamosvojitve Slovenije). V ostalih občinah je ta cilj lažje uresničljiv predvsem zaradi nižjega deleža starejših prebivalcev. Vse do razvoja motorizacije v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je bilo odseljevanje iz občin v Ljubljano (in tudi tujino- zdomci) kar močno, danes pa to pomeni bistveno nižje število starejših prebivalcev. V kolikor pa MOL-u ne bo uspelo ustaviti razseljevanja Ljubljane (negativna migracija tudi v letu 2007 in prvem delu leta 2008 – migracije državljanov Slovenije) lahko te občine pričakujejo še »dodatna« rojstva bivših ljubljančanov.

Ko opredeljujemo cilje demografskega razvoja, se morajo občine opredeliti tudi do migracij. Gotovo je, da mora biti glavni cilj MOL-a sprememba sedanjega negativnega migracijskega toka. Za ostale občine je bil dosedanji pritok ekonomsko dobro situiranega prebivalstva iz MOL-a zelo ugoden. Pričakovani problemi zaradi bistvenega zaostajanja izgradnje družbene in komunalne infrastrukture v primerjavi s priseljevanjem se bodo šele (že) pojavljali. Glede na to, da se tudi na državni ravni kot odgovor na gotovo negativno naravno rast v Sloveniji kot rešitev vedno navaja priseljevanje, moramo opozoriti, da to »priseljeno« tuje prebivalstvo ekonomsko ni tako dobro situirano, kot so priseljenci iz Ljubljane. Za celotno območje LUR-a je nekako značilno, da ljudje sprejemajo »razpršeno« priseljevanje, medtem ko praviloma nasprotujejo vsaki večji organizirani gradnji tako v mestih, kot na podeželju. Zato lahko pričakujemo, da se v planih ne bodo več pojavljale tako visoke številke o

pričakovani rasti števila prebivalcev, kajti to bo pomenilo priseljevanje. Ker v Sloveniji lahko pričakujemo znižanje števila prebivalcev za več kot 10.000 na leto (presežek števila umrlih nad rojenimi), je razumljivo, da je rast števila prebivalcev možna le ob zelo močnem priseljevanju tujcev. Migracijski tokovi znotraj Slovenije so namreč z izjemo razseljevanja Ljubljane (in delno še nekaj večjih mest) zelo šibki. Zato lahko pričakujemo, da se bo odnos prebivalstva do močnega priseljevanja spremenil.

7 Viri in literatura

Statistični letopisi Slovenije 1991-2007, SURS

Centralni register prebivalstva Slovenije 1997, 2006 ,SURS in MNZ

Katalogi regionalnih delitev Slovenije, SURS

Internet: SI - STAT podatkovni portal, SURS

Podatki popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, 2002, SURS

Rezultati raziskovanj, Prebivalstvo Slovenije, 1996, 2005, SURS

Slovenske regije v številkah 2007, SURS

Eurostat portal: Population proyections

Bevc, Milena: »Notranje in zunanje selitve v Sloveniji v devetdesetih letih po regijah«, Teorija in praksa, let.37, 6/2000

Dolenc, Danilo: »Migracije iz območja nekdanje Jugoslavije v Slovenijo in njih socio-geografski učinki«, magistrsko delo, Ljubljana 2003

Dolenc, Danilo: Prostorska mobilnost prebivalstva. V: Matej Gabrovec(ur), Milan Orožen-Adamič(ur) Ljubljana-Geografija mesta, Ljubljansko geografsko društvo, Ljubljana 2000

Eurostat News Release, EU25 population rises until 2025, then falls, 48/2005 – 8. April 2005

ESPON project 1.1.4 : The Spatial Effects of Demographic Trends and Migration – Tinal Reporst, EU Intereg III, 2005

Fellmann, Getis: »Human Geography: Landscapes of Human Activities, New York, London, 2003 International Edition

Gustafson, Per: »Retirement migration from northern Europe to tourist areas in Spain, ENHR International Conference, Ljubljana 2006

Jakoš, Aleksander: »Zunanje in notranje migracije v Sloveniji« UI RS 1992-1994

Jakoš, Aleksander: »Ljubljana – faze urbanega razvoja«, Urbani izziv leto 2006, 1-2

Jakoš, Aleksander: »Priloga 5B: demografske razmere« v Šašek Divjak, Mojca: Strategija prostorskega razvoja MO Ljubljana (delovno gradivo), UI RS 2007-2008

Jakoš, Aleksander: »Prebivalstveni prag, Urbani izziv, letnik 13. št.2, Ljubljana 2002

Jakoš, Aleksander: »Demografska slika Slovenije – včeraj, danes, jutri«, Kakovostna starost, Letnik 10, (2007) številka 3

Malačič, Janez: »Demografija – teorija, analiza, metode in modeli, EF Ljubljana, 2003

Paris, Chris: »Multiple »homes, dwelling&hyper-mobility: emergent transnational second home ownership, ENHR International Conference, Ljubljana 2006

Pečar, Janja: »Regije 2006 – izbrani socio-ekonomski kazalniki po regijah, delovni zvezek št. 15, UMAR 2006

Šircelj , Milivoja: »Rodnost v Sloveniji od 18. do 21. stoletja, SURS Posebne publikacije št. 5, 2006

Zupančič, Jernej: »Družba in prostorski razvoj Slovenije« IGU 2001

POSELITEV

1 Rezultati analize stanja

Ljubljanska urbana regija (v nadaljevanju LUR) je z nekaj več kot pol milijona prebivalcev največja slovenska regija. Za poselitev v LUR je značilna močno izražena centralnost mesta Ljubljana in poselitev zvezdaste oblike ob pomembnejših prometnih koridorjih. Na področju poselitve je za LUR značilen predvsem ugoden geostrateški položaj na vozlišču V. in X. vseevropskega koridorja in v središču države, policentrični sistem poselitve s središčnim položajem Ljubljane, visoka razvitost centralnih in storitvenih dejavnosti in dejstvo, da je mesto Ljubljana državno središče. Znotraj avtocestnega obroča Ljubljane se je že v veliki meri razvilo kompaktno mesto. Od tu navzven pa se poselitev širi v obliki petih razvojnih smeri: proti severozahodu: Medvodam, Škofji Loki, Kranju, proti severu: Domžalam, Kamniku, proti vzhodu: Litiji, proti jugovzhodu: Grosuplju in proti jugozahodu: Borovnici in Vrhniki.

Strategija prostorskega razvoja Slovenije (v nadaljevanju SPRS) predvideva, da se poselitveni razvoj prednostno usmerja v izbrana naselja, v katerih se skrbi za zadostno ponudbo stanovanj, delovnih mest in raznovrstnih dejavnosti ter za ustrezno infrastrukturno opremo. V okviru policentričnega urbanega sistema se razvija omrežje ustrezno opremljenih središč, ki omogočajo vsem prebivalcem udobno, cenovno ugodno, varno in okoljsko sprejemljivo dostopnost do javnih funkcij, delovnih mest, storitev in znanja.

V Ljubljani je velika koncentracija višjih funkcij, ki jih po načelu subsidiarnosti v drugih regijah opravljajo centri nižjega ranga. Tako je tudi v SPRS somestje Kamnik-Domžale uvrščeno v rang središča regionalnega pomena. V ta rang so uvrščena bistveno manjša regionalna središča, ki pa imajo svoje geografsko zaključeno gravitacijsko območje. Problem vseh centrov v osrednjem, najbolj urbaniziranem delu regije je v tem, da je zaradi velike koncentracije funkcij v Ljubljani, njihov razvoj v ostalih centrih otežen. Ti zato vedno bolj opravljajo le funkcijo spalnih naselij za Ljubljano. To je razvidno tudi iz tega, da imata celo Kamnik in Domžale, kot pomembni centralni naselji, izrazito negativno dnevno delovno migracijo.

Centralno in okoliško (periferno) sta dva različna tipa območij v prostoru, vsak s svojimi zakonitostmi, prednostmi in slabostmi. Pomembno je, da se ta dva tipa območij različno prostorsko obravnavata. Le tako se lahko izkoristi pozitivne lastnosti vsakega od njiju.

Naslednji rang predstavljajo medobčinska središča, med katere so na območju LUR-a uvrščeni: Grosuplje, Litija, Logatec in Vrhnika. Za vsa štiri središča je značilno, da so bila občinska središča »velikih« občin pred letom 1995. Ta vloga jim je omogočala razvoj določenih višjih funkcij in so bila kar dolgo časa tudi upravna središča in tako tudi na ta način krepila svojo funkcijo. Z reformo lokalne samouprave in vzpostavitvijo novih upravnih središč, se je bistveno (z izjemo Logatca) zmanjšalo njihovo upravno gravitacijsko zaledje, s tem pa je bil spremenjen tudi njihov pomen v sistemu centralnih krajev.

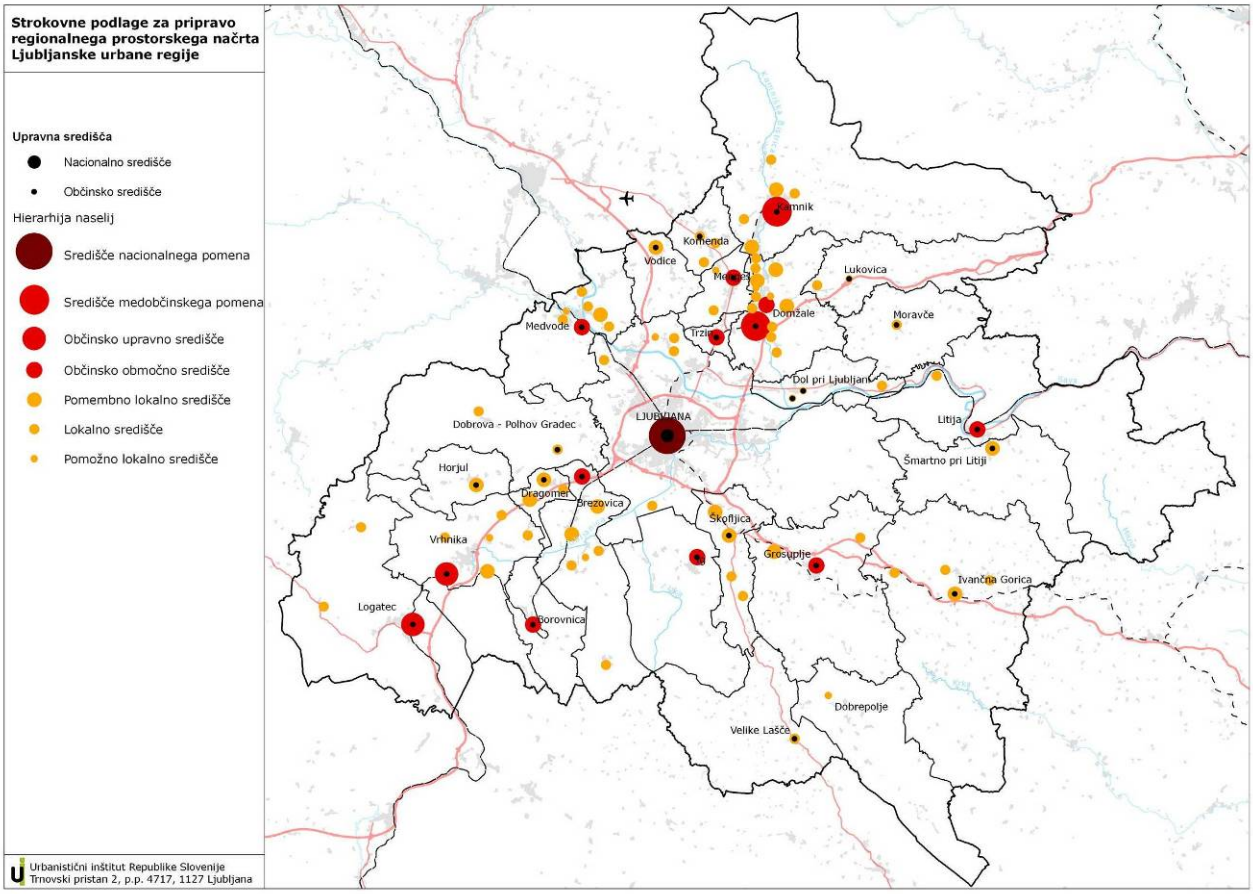

Slika 2: Hierarhija centralnih naselij v LUR

V sami hierarhiji naselij pa v zadnjem času prihaja do bistvenih sprememb. Historični centri zaradi negativnih učinkov, ki jih ima (sub)urbanizacija zadnjih desetletij z vidika oskrbe lokalnega prebivalstva in delovnih mest izgubljajo pomen. Predvsem trgovina se je najbolj izrazito umaknila iz urbanih naselij. Za odprtje novih trgovskih središč »osrednja« lega sploh ni več pomembna, ampak so pomembne le velike in poceni površine z vsaj nujno infrastrukturno opremo. Lokacijski dejavniki so torej bistveno drugačni. Podobno velja tudi za delovna mesta, ki se odpirajo v različnih obrtnih ali industrijskih conah, tehnoloških parkih ipd. Pri tem bližina starih centrov (delovna sila) sploh ni več pomembna ampak je odločilna le cenenost lokacije, avtomobilska dostopnost (s parkirišči) in potrebna komunalna infrastruktura. Pojavljajo se novi centri (trgovski in zaposlitveni), katerim stari centri ne morejo konkurirati. Njihove prednosti zadostujejo, da obstoječa urbana središča s svojo ponudbo postanejo nezanimiva in nekonkurenčna in počasi pričnejo ugašati. V njih ostajajo upravne, kulturne in izobraževalne dejavnosti, ki pa ne zadostujejo za normalno delovanje naselja.

Zaradi bistvenih razlik v velikosti in številu prebivalcev v občinah, kakor tudi pomenu občinskih središč v hierarhiji naselij, je njihova enakovredna obravnava glede opremljenosti z družbeno infrastrukturo nemogoča. Predvsem v manjših občinah in občinskih središčih se v pojavlja pomanjkljiva opremljenost, kakor tudi pomanjkanje delovnih mest. Zato prihaja do močnejšega prepleta med temi in sosednjimi občinami. Gravitacijske smeri glede delovnih mest in glede družbenih dejavnosti niso vedno iste.

Nekatera, predvsem manjša občinska središča nimajo vzpostavljenega primernega centra. Ta bi moral združevati več elementov družbene infrastrukture in osrednji javni prostor. Center bi spremenil trenutno funkcijo naselja, ki je pretežno spalna, v aktivno naselje. Vendar so okoliška zemljišča običajno kmetijska zemljiča visoke kakovosti, zato je širitev naselja omejena na obstoječe poselitvene površine.

V LUR-u je po statističnih podatkih 1021 naselij. Za sistem poselitve v LUR je v zadnjem času čedalje bolj značilna vzpostavitev specializiranih monofunkcionalnih območij za bivanje (spalna naselja razpršena po regiji), delo (gospodarske in poslovne cone, Ljubljana) in oskrbo / zabavo (regionalni nakupovalni centri, športni in rekreacijski centri, naravni parki). Četrti nepogrešljivi element tega omrežja je cestni prostor. Javni promet, kakor tudi omrežje kolesarskih poti, v tem omrežju ne igrata pomembne vloge. Posledica tega vzorca je odvisnost prebivalcev od osebnega avtomobila, slaba lokalna opremljenost z družbeno (zaradi poselitve nizke gostote posledično tudi komunalno) infrastrukturo.

Problematična je predvsem razporeditev prebivalstva in delovnih mest v regiji. Poselitev je razpršena po majhnih naseljih nizke gostote. Njihova velikost v veliko primerih ne dopušča opremljenosti z družbeno infrastrukturo.

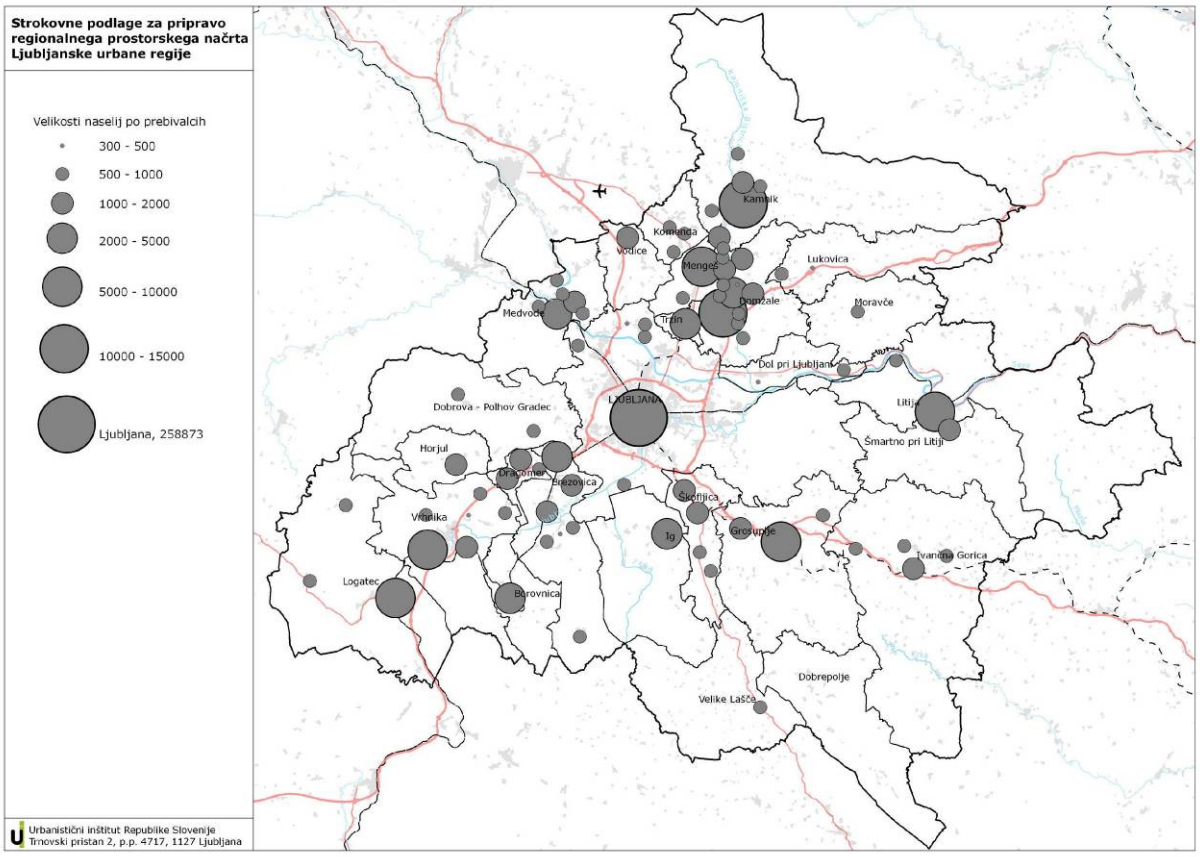

Slika 3: Velikost naselij po številu prebivalcev

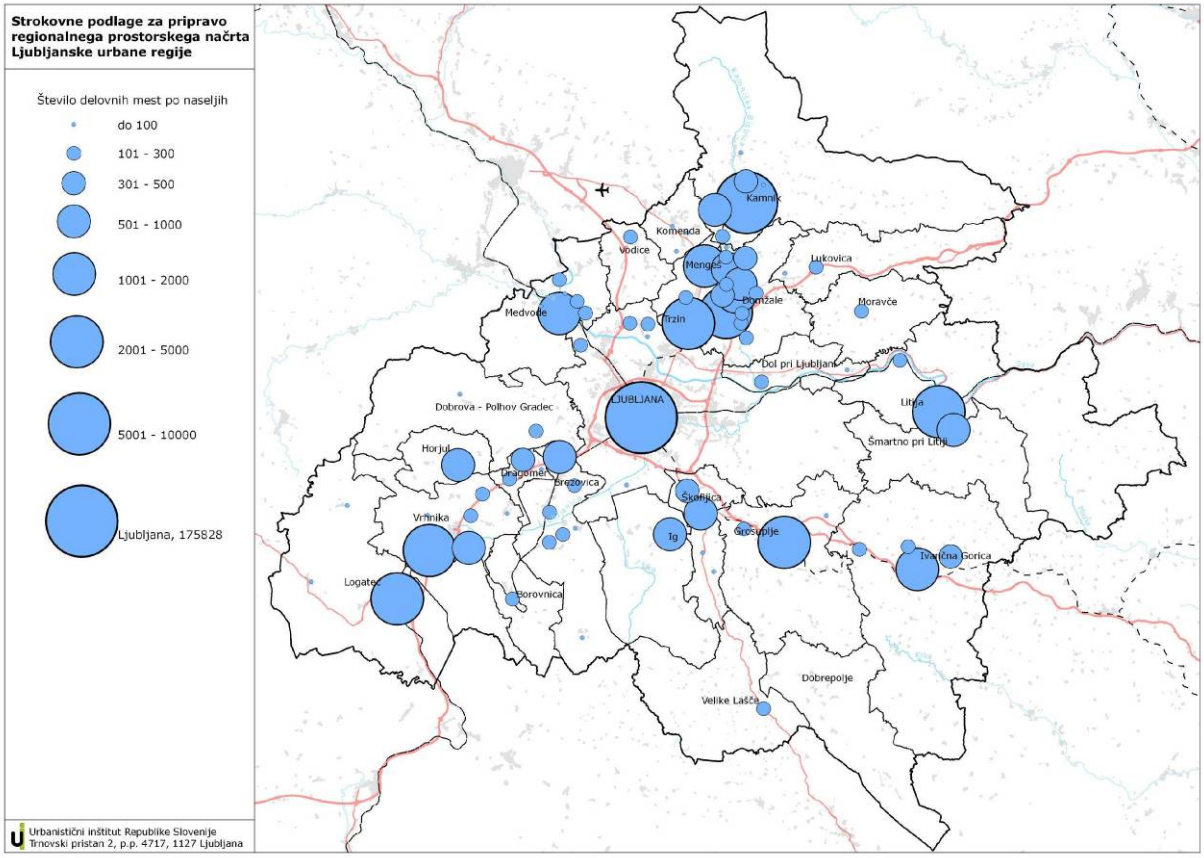

Slika 4: Število delovnih mest po naseljih

V preglednici so z zvezdico označena naselja s količnikom med številom delovnih mest in številom zaposlenih prebivalcev manjšim kot 1. Ta naselja, še posebej pa občinska upravna središča, bi morala v prihodnje bolj kot na povečevanju števila prebivalcev razvijati primerno osnovo za razvoj novih delovnih mest.

Z dvema zvezdicama so označena naselja, za katere ocenjujemo, da imajo kritični primanjkljaj delovnih mest. Sem sodijo vsa naselja med 500 in 1000 prebivalci, ki zagotavljajo manj kot 200 delovnih mest, kakor tudi večja naselja, pri katerih je razmerje med številom delovnih mest in številom prebivalcev manjše kot 0,2. Pri takem razmerju lahko govorimo o spalnem naselju, to je naselju ki ne zagotavlja centralnih funkcij, ampak vsebuje pretežno le stanovanjske površine.

V preglednici so s sivo barvo označena upravna občinska središča.

Preglednica 1: Razporeditev delovnih mest v regiji

Ime naselja	Število zaposlenih*	Število del. mest*	Koeficient	Primanjkljaj del. mest
Bevke	323	71	0,22	xx
Borovnica	940	272	0,29	xx
Brezovica pri Ljubljani	887	620	0,70	x
Črna vas	234	73	0,31	xx
Dob	612	253	0,41	xx
Dobrova	321	173	0,54	xx

Dol pri Ljubljani	82	257	3,13	
Domžale	4717	4611	0,98	x
Dragomer	ni podatka	ni podatka	ni podatka	ni podatka
Drenov Grič	323	113	0,35	xx
Godič	255	79	0,31	xx
Goričane	225	46	0,20	xx
Grosuplje	2584	3675	1,42	
Homec	290	123	0,42	xx
Horjul	472	536	1,14	
Hotedršica	240	79	0,33	xx
Ig	891	891	1,00	
Ihan	291	208	0,71	xx
Ivančna Gorica	668	1030	1,54	
Jezero	270	83	0,31	xx
Kamnik	5109	5762	1,13	
Kamnik pod Krimom	297	105	0,35	xx
Količevo	124	624	5,03	
Komenda	336	ni podatka	ni podatka	ni podatka
Kresnice	254	147	0,58	xx
Ladja	72	343	4,76	
Lavrica	763	359	0,47	x
Litija	2784	2150	0,77	x
Ljubljana	105046	175828	1,67	
Log pri Brezovici	ni podatka	ni podatka	ni podatka	ni podatka
Logatec	3241	3082	0,95	x
Loka pri Mengšu	294	200	0,68	
Lukovica pri Brezovici	ni podatka	ni podatka	ni podatka	ni podatka
Lukovica pri Domžalah	176	206	1,17	
Medvode	2034	1694	0,83	x
Mekinje	500	376	0,75	x
Mengeš	2245	1866	0,83	x
Moravče	356	188	0,53	xx
Moste	260	ni podatka	ni podatka	ni podatka
Notranje Gorice	577	159	0,28	xx
Nožice	205	65	0,32	xx
Pijava Gorica	292	84	0,29	xx
Podgorje	349	547	1,57	
Podpeč	204	202	0,99	x
Polhov Gradec	245	91	0,37	xx
Polica	216	19	0,09	xx
Predstruge	97	255	2,63	
Prelog	260	148	0,57	xx
Preserje pri Radomljah	512	814	1,59	
Prevoje pri Šentvidu	278	46	0,17	xx
Radomlje	632	333	0,53	x
Rakitna	184	53	0,29	xx
Rodica	316	374	1,18	xx
Rovte	297	89	0,30	xx
Senožeti	243	45	0,19	xx
Šentvid pri Stični	358	325	0,91	x
Sinja Gorica	206	300	1,46	
Škofljica	823	659	0,80	x

Šmarca	512	288	0,56	x
Šmarje - Sap	582	180	0,31	xx
Šmartno pri Litiji	ni podatka	723	ni podatka	ni podatka
Smrjene	219	34	0,16	xx
Spodnje Gameljne	210	101	0,48	xx
Spodnje Pirniče	291	131	0,45	xx
Srednje Gameljne	256	54	0,21	xx
Srednje Jarše	221	107	0,48	xx
Stanežiče	301	107	0,36	xx
Stara Vrhnika	255	49	0,19	xx
Stična	268	143	0,53	xx
Suhadole	257	ni podatka	ni podatka	ni podatka
Topole	87	524	6,02	
Trzin	1451	3794	2,61	
Velike Lašče	250	199	0,80	xx
Verd	804	809	1,01	
Verje	192	34	0,18	xx
Videm	186	149	0,80	xx
Vir	1250	1654	1,32	
Višnja Gora	329	146	0,44	xx
Vnanje Gorice	782	181	0,23	xx
Vodice	490	224	0,46	xx
Vrhnika	3190	3035	0,95	x
Vrhpolje pri Kamniku	252	49	0,19	xx
Zaboršt	222	124	0,56	xx
Zbilje	244	133	0,55	xx
Zgornje Gameljne	189	220	1,16	
Zgornje Jarše	124	320	2,58	
Zgornje Pirniče	446	190	0,43	xx

* podatek za leto 2002, vir:SURS

Občine se večinoma prizadevajo privabiti predvsem višji srednji sloj in bogatejše prebivalce. Novi priseljenci v manjših naseljih zahtevajo enak nivo komunalne in družbene infrastrukture, kot so ga imeli v veliko večjih naseljih, kjer so živeli prej. To predstavlja velike finančne obremenitve za občine. Ker prebivalci, ki že dlje časa živijo v teh naseljih, niso tako zahtevni, prihaja do dodatnih konfliktov med obema skupinama.

Glede odnosa do priseljevanja se v občinah pojavljajo trije pristopi:

1. Občina ugotavlja da ji priseljevanje v zadnjih letih povzroča težave, zato se odloča za omejevanje priseljevanja v naslednjih letih. Postavlja limit, do katerega računa da je še smiselno sprejemati nove prebivalce. Tega okvirno izračuna na podlagi obstoječe družbene in komunalne infrastrukture in načrtovanih prihodnjih projektov na tem področju. Tak primer so občine Dobrepolje, Dobrova – Polhov Gradec, Ig, Log – Dragomer, Trzin.
2. Občina ne skuša vplivati na priseljevanje. Na povpraševanje odgovarja s ponudbo. Družbeno in komunalno infrastrukturo dograjuje sproti, ko se pričnejo pojavljati težave. Tak primer so občine Medvode, Ivančna Gorica, Logatec, Moravče.
3. Občina aktivno privablja nove prebivalce z organizirano gradnjo stanovanj. Tudi v tem primeru obstajajo meje, do katerih so občine pripravljene v

naslednjem časovnem obdobju povečati število prebivalcev. Tak primer so občine Borovnica, Brezovica, Grosuplje, Kamnik, Vrhnika.

Pojavlja se neskladje med pričakovanji občin in dejanskim stanjem glede števila prebivalcev. Vse občine pričakujejo v naslednjem planskem obdobju povečanje prebivalstva za okvirno 10 %. Večjih priseljevanj v regijo ni, dejansko stanje števila prebivalcev ostaja kljub minimalnemu priseljevanju in izseljevanju praktično nespremenjeno. V zadnjih letih so občine pridobivale veliko število prebivalcev predvsem na račun MOL. MOL pa namerava z novimi stanovanjskimi območji ustaviti izseljevanje.

Med občinami je opazen tudi močno izražen tekmovalni odnos v vzpostavljanju in privabljanju investitorjev za gradnjo gospodarskih con. V nekaterih primerih se taka območja odpirajo tudi brez zagotovljenega investitorja.

Pri umeščanju gospodarskih con se ne upošteva navezave območij z železnico, temveč se te večinoma umeščajo ob avtocestno omrežje ali celo ob ceste nižjega ranga. Železnica zaenkrat ni primerjalna prednost gospodarskih con.

Veliko število in skupna površina gospodarskih con v regiji postavljajo vprašanje o smiselnosti nadaljnje širitve teh območij, dokler se obstoječa ne zapolnijo. Predvsem manjše občine bi lahko s povezovanjem in skupnim nastopanjem na tem področju dosegle veliko boljše učinke, kot da si med sabo konkurirajo v ponudbi.

2 Ciljne usmeritve

C1 Spodbujanje razvoja policentričnega sistema naselij v LUR

C11 Vzpostavitev funkcionalnih naselij

Težišče cilja na lokalni ravni

U Natančnejše zahteve in ostrejši pogoji glede družbene infrastrukture v novih prostorskih aktih občin.
U poudarek na razvoju naselij, ki s svojim številom prebivalcev zagotavljajo ekonomsko opravičljivost oskrbnih dejavnosti.
U Vzpodbujanje gradnje mešanih območij pred izključno stanovanjsko rabo.

C12 Spodbujanje specializacije naselij

Težišče cilja na medobčinski ali regionalni ravni

U Nadaljnji razvoj specializacije določenih naselij in območij, na primer za zdravstvo, šport in rekreacijo, določene specializacije v gospodarstvu.
U Sodelovanje med sosednjimi občinami za doseganje sinergijskih učinkov med specializacijami.

C2 Dostopnost in primerna razporeditev stanovanj

Težišče cilja se premakne iz lokalne na regionalno raven

U Sprejem regionalne strategije o stanovanjski gradnji, ki bi določala kvote in tipologije novih stanovanjskih območij z namenom uravnoteženega razvoja v regiji, ter dostopnosti stanovanj za vse socialne in starostne skupine

C3 Dostopnost oskrbe

C31 Opremljanje naselij

Težišče na lokalni in medobčinski ravni

U Dopolnitev manjkajočih elementov oskrbe se trenutno rešuje na lokalni ravni. Z bolj intenzivnim sodelovanjem sosednjih občin se breme porazdeli med več deležnikov.

C32 Umeščanje trgovskih centrov in drugih oskrbnih dejavnosti v naseljih

Težišče na lokalni ravni

U Z umeščanjem oskrbnih dejavnosti na centralnih lokacijah bodo naselja ohranila vitalnost in dobila nov razvojni zagon.

C4 Razporeditev delovnih mest, skladna z razporeditvijo stanovanj, velikostjo in pomenom naselij

Delitev pristojnosti med različne ravni

U Nova delovna mesta v oskrbnih centrih - zagotovitev bolj ugodnega razmerja med številom zaposlenih prebivalcev in številom delovnih mest v naseljih

U Priprava strategije glede tipologije gospodarskih con v regiji in njihova delitev na cone širšega pomena, regionalne gospodarske cone ter lokalne, obrtne cone.

U Spodbujanje razvoja specializiranih območij – specializirana delovna mesta, manjše migracije.

3 Uporabljeni viri

ESPON (2005). ESPON project 1.1.1: Potentials fol polycentric development in Europe, final report. Nordregio, Stockholm. URL: http://www.espon.eu/

ESPON (2006). ESPON project 1.4.1: The Role of Small and Medium-Sized Towns, final report. Wien. URL: http://www.espon.eu/

ESPON (2007). ESPON project 1.4.3: Study on Urban Functions, final report. Bruxelles. URL: http://www.espon.eu/

IPOP (2007) Ljubljana v kontekstu: uresničevanje razvojnih ciljev Ljubljane na različnih ravneh regionalne povezanosti, Končno poročilo. Ljubljana

Jakoš, A. (1992) Zunanje in notranje migracije v Sloveniji, Ljubljana: UIRS.

Kokole, V. (1971) Centralni kraji v SR Sloveniji, Geografski zbornik, XII, Ljubljana.

Naprudnik, M. (2005) Regionalno prostorsko planiranje v Sloveniji – 3. del, Urbani izziv leto 2005 št. 2 str. 78 – 87. Ljubljana: UIRS.

ODPM (1996) PPG6: Town Centres and Retail Developments, dosegljivo na http://www.communities.gov.uk/planningandbuilding/planning/planningpolicyguidance/planningpolicystatements/planningpolicystatements/pps6/

PlaNetCenSE (2006). Outlining Central and South East Europe Report on spatial development in CenSE. Bonn: BBRk. Dostopno na: http://deposit.d-nb.de/cgi-bin/dokserv?idn=985224878.

Prostorska zasnova Mestne občine Ljubljana (2002) Ljubljana, Mestna občina, Mestna uprava.

Ravbar, M. (2001) Poselitev in prostorski razvoj Slovenije. Ljubljana: Inštitut za geografijo.

INTERREG IIIB (200X) Regional polycentric urban system. Final report.

Steel, C. (2008) Hungry City, How Food Shapes our Lives, London: Chatto & Windus.

SURS (2008) Slovenske regije v številkah 2008, Ljubljana.

SURS (2004) Mestna naselja v Republiki Sloveniji, Ljubljana.

Tematski projekti ESPON: 1.1.1 'Polycentricity', 1.1.2 'Urban-rural', 1.1.3 'Enlargement & Polycentrism', 1.4.3 'Study on Urban Functions', gradivo dostopno na www.espon.eu.

Zavod za družbeno planiranje Ljubljana (1985) Ljubljana 2000. Dolgoročni plan občin in mesta Ljubljana za obdobje 1986-2000.

DRUŽBENA JAVNA INFRASTRUKTURA

V strokovnih podlagah vključujemo v analizo družbene javne infrastrukture dejavnosti vzgoje in izobraževanja, športa, zdravstva, socialnega varstva, kulture, javne uprave in verske dejavnosti (definicija povzeta po Strategiji prostorskega razvoja Slovenije).[1]

Cilji

Po Strategiji prostorskega razvoja Slovenije je cilj prostorskega razvoja za področje družbene javne infrastrukture "Zagotavljanje kvalitete bivalnega okolja z ustrezno in racionalno infrastrukturno opremljenostjo, z razvito mrežo gospodarskih in storitvenih dejavnosti ter dostopnostjo do družbene javne infrastrukture"[2].

Regionalni razvojni program Ljubljanske urbane regije 2007-2013 pa vključuje zagotavljanje kakovostne javne infrastrukture v cilj "Delujoče somestje" in ga opredeljuje kot "V regiji zagotoviti takšen prostorski razvoj, ki bo hkrati omogočal dobro dostopnost javnih storitev in bližino ohranjene narave ter kulturne dediščine vsem prebivalcem regije"[3]. Posredno so s področjem družbene javne infrastrukture povezani še nekateri drugi cilji RRP LUR.[4]

Vzgoja in izobraževanje

V področje vzgoje in izobraževanja sodijo: predšolska vzgoja, osnovnošolsko izobraževanje, poklicno in strokovno izobraževanje, splošno srednje izobraževanje, višje strokovno izobraževanje in visoko šolstvo (tri stopnje programov: visokošolski strokovni študijski programi in univerzitetni programi; magistrski in doktorski programi). Pristojnosti in odgovornosti za razvoj in delovanje sistema vzgoje in izobraževanja so razporejene med državno in lokalno ravnijo (ministrstva, zavod, strokovni sveti; občine).

Splošni cilji izobraževalnih programov so: izboljšanje in dopolnjevanje mreže izobraževalnih ustanov; dvigovanje standarda programov, objektov, zunanjih površin; povezovanje izobraževalnih ustanov z drugimi programi.

Predšolska vzgoja

Kljub temu, da je zagotavljanje predšolske vzgoje ena temeljnih nalog občin, je torej lokalnega in ne nadlokalnega ali regionalnega značaja, smo pri pripravi tega dela analize v strokovnih podlagah za pripravo regionalnega prostorskega načrta LURa posvetili temu področju nekaj več pozornosti. Kot je pokazala analiza v nadaljevanju je pomanjkanje kapacitet za predšolsko vzgojo problem s katerim se srečujejo številne občine. Demografska študija je pokazala, da problem zagotavljanja kapacitet ne bo dolgoročen, zato menimo, da bi bilo iz ekonomskih

[1] Strategija prostorskega razvoja Slovenije, Uradni list RS, št. 76/2004, st.11.
[2] ibid, str.16.
[3] Regionalni razvojni program Ljubljanske urbane regije 2007 - 2013, 2007, str. 21.
[4] *npr. cilj "Ustvarjalni ljudje in uspešna podjetja"; cilj "Regija z evropsko prestolnico, kjer je kakovost življenja najvišja v Evropi" in Cilji območnega razvojnega partnerstva.*

razlogov smiselno medobčinsko sodelovanje v okviru LURa pri zagotavljanju kapacitet.

Umestitev institucij predšolske vzgoje sledi poselitvi. Prostore za predšolsko vzgojo v novih soseskah lahko urbanistično strateško načrtovanje le predvidi, zagotavljanje prostora in omrežja pa je v pristojnosti lokalnih skupnosti.

V območju LURa je v starostni skupini 1 do 5 let skupno 23.924 otrok, v 182 vrtcih je vključenih 75% oz. 17.904 otrok (2006). Nacionalni cilji o vključenosti otrok naj bi sledili ciljem, sprejetim na Evropskem svetu, ki predvidevajo, da bi do leta 2010, dosegli 90-odstotno vključenost otrok v starosti od treh let do začetka šolanja. Delež vključenosti otrok v predšolsko varstvo se med posameznimi občinami precej razlikuje, od 29% v občini Dol pri Ljubljani, do 94% v MO Ljubljana. Kljub danim zakonskim možnostim pa ostajajo vrtci (javni in zasebni) v praksi edina uradna institucionalna oblika varstva in predšolske vzgoje, ki je staršem dejansko na voljo.

Dostopnost storitev predšolske vzgoje je v zadnjih letih postala zelo aktualno vprašanje, ki zadeva širšo javnost (ne le tistih staršev in njihovih otrok, ki so vključeni v predšolsko varstvo). Kot je pokazala anketa staršev in skrbnikov predšolskih otrok na temo zadovoljstva glede dostopnosti vrtcev v Sloveniji in storitev predšolske vzgoje kar 54% od 542 anketiranih meni, da trenutna ureditev predšolske vzgoje ne zagotavlja zadostnega števila prostih mest v vrtcih[5].

Pomanjkanje kapacitet je ključni problem predšolske vzgoje tudi na območju LURa. V območju MOLa se s pomanjkanjem kapacitet soočajo v območjih Vrhovci, Galjevica, Vižmarje, Brod, Kašelj, Vevče, Šentjakob, Črnuče, Dravlje, V V ostalih območjih LURa so kapacitete vrtcev nezadostne na primer v občinah Kamnik, Brezovica, Dobrova-Polhov Gradec, Grosuplje, Ivančna gorica, Log-Dragomer, Moravče, Škofljica, Vrhnika, Šmartno pri Litiji, Lukovica in še nekaterih ali pa so že skoraj popolnoma zasedene (npr. Mengeš, Logatec).

Drugi ugotovljeni problemi so: premalo površin za zunanja igrišča (predvsem v MOLu) ter dejstvo, da zmogljivosti ne ustrezajo nujno lokalnim razmeram (število otrok, starostna struktura).

Problem večine občin je, da izgradnja vrtcev, kakor tudi ostale družbene infrastrukture ni sledila močnemu priseljevanju. Občine se reševanja problematike izgradnje vrtcev za nove prebivalce občine lotevajo zelo različno. Medtem, ko nekatere občine investitorjem v novo stanovanjsko gradnjo pogojujejo, da območje oskrbijo tudi z družbeno infrastrukturo (npr. Domžale, Vrhnika), se druge občine te možnosti iz različnih vzrokov ne poslužujejo.

Kljub temu, da je področje predšolskega varstva pretežno v domeni lokalnih skupnosti, bi problem pomanjkanja kapacitet kazalo reševati na nadlokalni ravni. Regionalna demografska študija namreč kaže, da je pomanjkanje kapacitet vrtcev le prehodnega značaja oz. da bodo kapacitete tako vrtcev kot tudi osnovnih šol v kratkem prevelike. Z ekonomskega vidika ter dolgoročno gledano

[5] Računsko sodišče Republike Slovenije: Revizijsko poročilo o zagotavljanju predšolske vzgoje v letih 2003 - 2006 - Rezultati ankete med starši in ravnatelji, 1211-8/2006-19) .

bi bilo bolj smiselno, če bi se občine odločile za skupno reševanje problema (npr. dve ali več sosednjih občin) in investiranje v dograditev / izgradnjo objektov, ki bi bili multifunkcijskega značaja, se pravi da bi jih bilo možno kasneje preurediti za druge namene.

Poleg skupnega (medobčinskega) reševanja problema pomanjkanja kapacitet vrtcev, pa bi bilo treba spodbujati in v praksi uveljaviti tudi druge oblike predšolskega izobraževanja, ki jih predvideva zakonodaja (npr. zasebni vzgojitelj, vzgojnovarstvene družine, predšolska vzgoja na domu, varuh predšolskih otrok ipd.)

Osnovne šole

Na področju osnovnošolskega izobraževanja ni posebnega nacionalnega programa oz. strategije. Cilji zapisani v občinskih razvojnih strategijah in programih občin LURa so si med seboj precej podobni. Večinoma navajajo naslednje: omogočiti vsem otrokom kvalitetno osnovnošolsko izobraževanje na območju občine; dati učencem temeljno znanje in jih pripraviti za nadaljnje šolanje in usposabljanje za poklicno in osebno življenje; v sodelovanju s straši uvajati in izvajati programe za uravnotežen telesni in duševni razvoj otrok; zagotavljati ustrezne prostore, opremo ter visoko strokovne kadre in vzpodbujanje pri razvijanju interesov, sposobnosti in oblikovanju navad.

Na območju LURa je 165 osnovnih šol, katere obiskuje 42.426 učencev. Približno tretjina osnovnih šol (53) je na območju MOLa, obiskuje jih nekaj manj kot polovica učencev (20.235) celotne ljubljanske urbane regije.

Osnovne šole imajo v okolju (naselje, soseska) tudi socialno-povezovalno funkcijo, zato naj bi bile opremljene s primernimi zaprtimi in odprtimi športnimi površinami. Žal je v realnosti slika drugačna, telovadnice so v številnih primerih slabo opremljene, zunanje športne površine in igrišča so premajhna oziroma ne ustrezajo novim zahtevam in trendom. V popoldanskem času se šolske telovadnice in igrišča uporabljajo v komercialne namene (oddajanje zasebnim izvajalcem športnih in rekreacijskih programov). Poglavitni razlogi za takšno ravnanje so ekonomske narave (potreba šol po pridobivanju dodatnih finančnih virov).

Z izjemo MOLa, kjer kapacitete osnovnih šol še zadoščajo (ponekod so prisotna neskladja med danostmi in potrebami) se velik del ostalih občin v LURu na področju osnovnošolskega izobraževanja že sooča - ali pa se bo soočila v bližnji prihodnosti - s problemi zagotavljanja zadostnih kapacitet, tako kot to že sedaj velja za vrtce. Razlika je le v časovnem zamiku - s pomanjkanjem kapacitet OŠ se srečujejo tiste občine, ki so glavni dotok novih prebivalcev doživele nekoliko prej (npr. Domžale, Medvode, Kamnik). Občine v katere so se mlade družine priselile v zadnjih letih zaenkrat občutijo večje pomanjkanje kapacitet vrtcev kot pa osnovnih šol.

Kot izhaja iz demografskih projekcij bodo - podobno kot to velja za vrtce - tudi kapacitete šol po določenem časovnem obdobju postale prevelike. Priporočljivo bi bilo, da bi občine pri umeščanju novih objektov in dograjevanju osnovnih šol, že predvidele eventuelne kasnejše možnosti drugih rab teh objektov.

Srednje šole

Izobraževalne institucije na srednješolski ravni niso vezane na kraj bivanja (kot so to šolski okoliš pri osnovnih šolah) ali poselitev (kot to velja za vrtce). V skupno 45 javnih srednjih šolah na območju LUR je bilo v šolskem letu 2006/07 vpisanih skupno 25.484 dijakov. Na področju srednješolskega izobraževanja je izrazito prisotna centralizacija, kar 40 od 45-ih, oz. 88% srednjih šol odprtega tipa v LURu je lociranih na območju MOLa in kar 90% oz. 22.950 dijakov obiskuje šole na območju MOLa.

Centralizacija srednjih šol na območju Ljubljane pomeni velik pritisk dnevnih migracij dijakov. Presežek vpisanih dijakov v srednje šole na območju MOLa nad tistimi, ki imajo v Ljubljani tudi stalno prebivališče je skoraj 11.000.

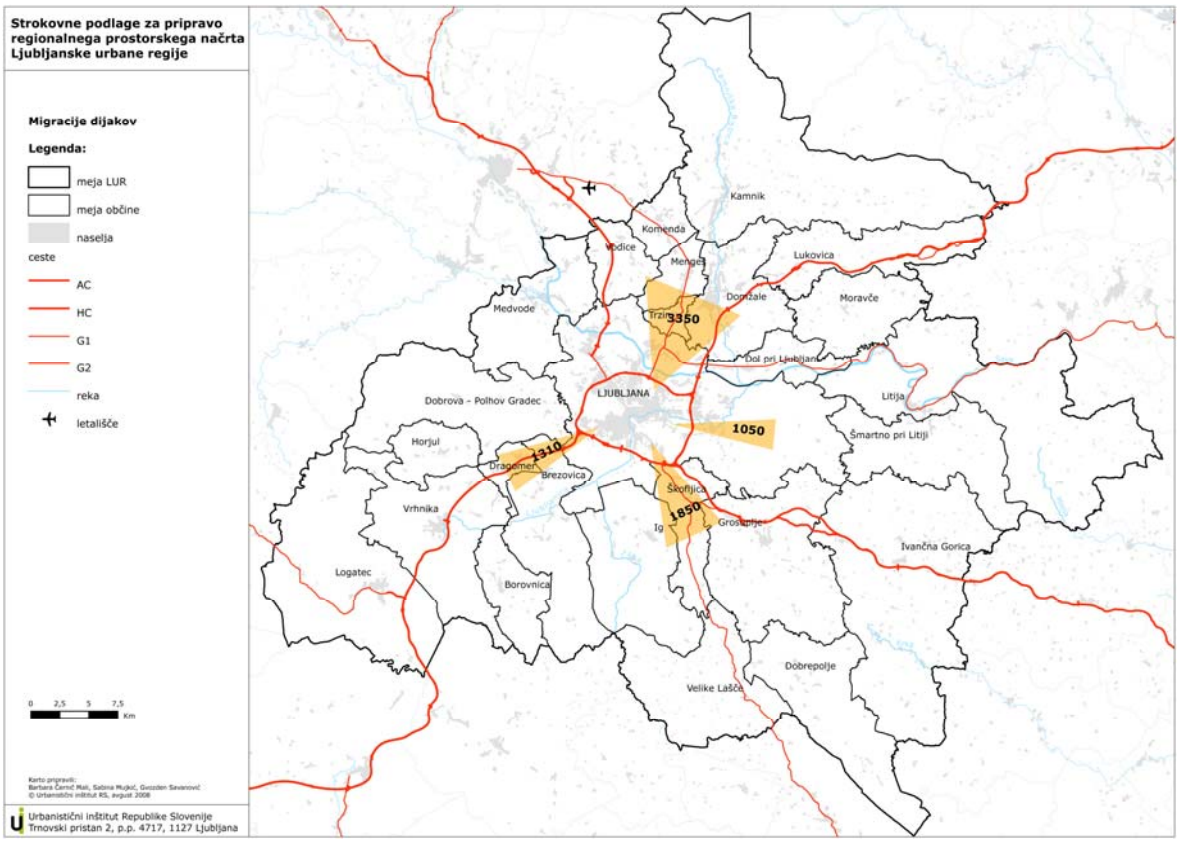

Slika 5: Obseg dnevnih migracij dijakov na območje Ljubljane

Problemi srednješolskega izobraževanja na območju MOLa so predvsem slabe povezave nekaterih šol z JPP; pomanjkanje učilnic; primanjkljaj rekreacijskih površin (notranjih in zunanjih); utesnjenost večjih lokacij v mestnem središču, premajhen prostor za nadaljnji razvoj nekaterih šol. Občine LUR, v katerih se nahajajo institucije srednješolskega izobraževanja se srečujejo s prostorsko stisko oz. potrebo po posodobitvi prostorov in spremljajočih objektov, sicer pa so poglavitni problem občin LURa velike dnevne migracije srednješolcev.

Za razliko od visokih šol srednje šole zajemajo specifično populacijo, ki ne uporablja osebnih motornih vozil, pač pa druga sredstva in predvsem JPP (mestni

in primestni). Zato je pomembno, da se z organizacijskega in urbanističnega vidika zagotovijo zmogljive linije JPP (in tudi druge oblike prometa).

Nekatere izmed občin - predvsem občine v regiji južno od Ljubljane, želijo okrepiti opremljenost z družbeno infrastrukturo na nivoju vzgoje in izobraževanja. Načrte v zvezi z izgradnjo srednjih šol oz. vzpostavitvijo srednješolskih centrov sta izrazili občini Vrhnika in Logatec, eventualno tudi v sodelovanju z občino Postojna. Vzpostavitev novih srednješolskih centrov v območju občin, ki so za to že izrazile interes ali pa eventuelno še drugje v regiji zahteva podrobnejšo preveritev dejanskih pogojev, danosti, potreb in možnosti (prostorske, kadrovske kapacitete ipd.) za vzpostavitev teh centrov.

Vzpostavitev novih srednješolskih centrov v drugih območjih regije bi bila pozitivna z več vidikov, med drugim: razbremenjenost prometnih tokov; izboljšana kvaliteta bivanja za dijake (več časa bi lahko namenili drugim dejavnostim); okrepitev vloge medobčinskih središč ali središč regionalnega pomena; nove možnosti za boljšo povezavo programov srednješolskega izobraževanja z gospodarstvom teh središč / območij.

Višje in visoke šole ter fakultete

Nacionalni program visokega šolstva posebej poudarja, da Slovenija odpira visokošolski prostor tako za nastanek novih manjših zasebnih univerz kot tudi za vstop univerz iz drugih držav.[6] Pomemben koncept v nacionalnem programu visokega šolstva je regionalizacija; ustanavljanje regionalnih visokošolskih in inovacijskih središč je (1) opora lokalnemu gospodarskemu okolju, (2) izhaja in temelji na raziskovalno-razvojnih projektih, ki v tem okolju potekajo ter lahko pripomorejo k razvoju tehnološke ravni in napredku regije.

Kot ugotavlja poročilo o dostopnosti, kakovosti in učinkovitosti terciarnega izobraževanja v Sloveniji po letu 2000[7] je v omenjenem obdobju prišlo do bistvenih sprememb v dostopnosti do ustanov terciarnega izobraževanja z vidika regionalne alokacije teh ustanov. Poročilo ugotavlja, da se povečuje tudi število visokošolskih zavodov, predvsem izven Univerze v Ljubljani, medtem ko se je število visokošolskih zavodov v okviru Univerze v Ljubljani zmanjšalo.

Ključni problemi so: prostorska stiska (potreba po izgradnji novih fakultet in visokih šol in dopolnitvi mreže univerzitetnih programov); pomanjkanje športnih in rekreacijskih površin; slaba povezanost v urbanem prostoru, ter slaba povezanost nekaterih lokacij z JPP.

Poleg slabe povezanosti in pomanjkanja vpetosti institucij terciarnega izobraževanja v urbani prostor, menimo, da je v prihodnosti nujno izboljšati povezave med izobraževanjem na terciarnem nivoju ter gospodarstvom v regiji.

[6] Nacionalni program visokega šolstva Republike Slovenije, Ur.l. RS, št. 20/2002
[7] Čelebič, T.: Dostopnost, kakovost in učinkovitost terciarnega izobraževanja v Sloveniji po letu 2000, UMAR Delovni zvezek št. 5/2008, let. XVII, http://www.umar.gov.si/publikacije/delovni_zvezki

Prostočasovne dejavnosti, šport in rekreacija

Nacionalni program športa zajema celostno organizirano dejavnost športa, to je športno vzgojo, športno rekreacijo, kakovostni in vrhunski šport ter šport invalidov, ki je v javnem interesu in se financira iz javnih sredstev in predvideva, da bi v Sloveniji z izgradnjo mreže športnih objektov in površin namenjenih vsem kategorijam prebivalstva razpolagali z 0,5 m² pokritih in 3,0 m² odprtih športnih površin na prebivalca.[8]

Ključni problemi tako na območju MOLa kot v ostalih občinah LURa so: pomanjkanje zadostnih površin za izvajanje dejavnosti športa in rekreacije; pomanjkanje otroških igrišč v občinskih središčih z velikim številom novih mladih družin ter dejstvo, da javno dostopna športno-rekreacijska mreža kot del socialne infrastrukture izginja iz prostora, ker jo izrivajo druge, tržno donosnejše rabe.

Športni centri so pretežno umeščeni na območju MOLa (8 centrov v okviru Združenja športnih centrov Slovenije, ter 3 drugi večji centri) medtem ko so v ostalih območjih LURa športni centri Združenja le maloštevilni (le v občinah Medvode, Domžale in Vrhnika).

Za zagotovitev doseganja ciljev iz nacionalnega programa športa bi bilo potrebno vzpostaviti večje športne centre tudi v občinah jugovzhodno od Ljubljane, kjer je to področje popolnoma nepokrito.

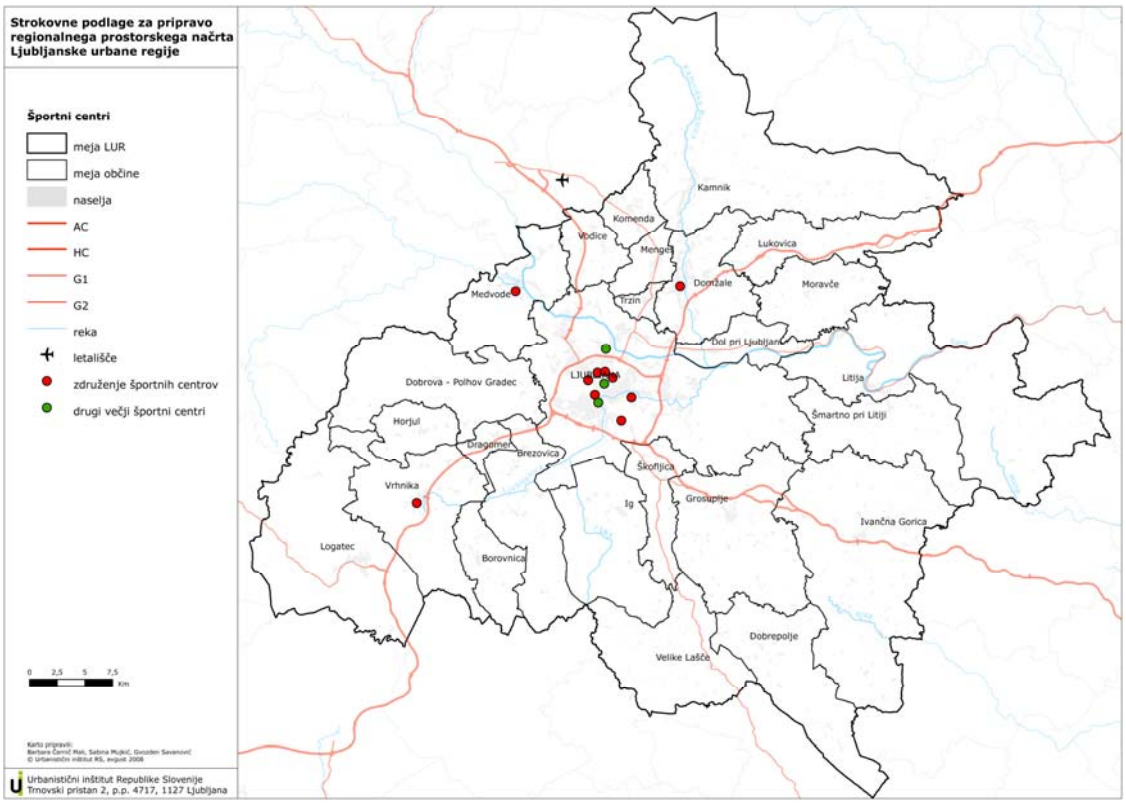

Slika 6: Lokacije športnih centrov v območju LUR

[8] Nacionalni program športa v Republiki Sloveniji, Uradni list RS, št 24/2000.

Zdravstvo

Zdravstvena dejavnost na primarni ravni obsega osnovno zdravstveno dejavnost in lekarniško dejavnost, na sekundarni ravni specialistično ambulantno in bolnišnično dejavnost ter na terciarni ravni opravljanje dejavnosti klinik in inštitutov ter drugih pooblaščenih zdravstvenih zavodov.

Na območju MOLa so vse tri ravni zdravstva, medtem ko v ostalih občinah LURa prevladuje primarna raven zdravstva (t.j.zdravstveni domovi, zdravstvene postaje in zasebni zdravstveni delavci). V teh občinah so zdravstvene ustanove kot so ambulante, lekarne, zdravstveni domovi in zdravstvene postaje večinoma locirani v občinskih središčih. V nekaterih primerih zdravstveni domovi zagotavljajo osnovno oskrbo prebivalcem več občin (npr. Domžale, Litija, Vrhnika).

V občinah LURa se je z novo teritorialno ureditvijo zdravstvena oskrba (predvsem v manjših občinah, ki mejijo na MOL) poslabšala. Nazadovanje je opaziti predvsem pri osnovni oskrbi. K prezasedenosti kapacitet ambulant in zdravstvenih domov je močno doprineslo tudi veliko priseljevanje novih prebivalcev v primestne občine. Izgradnja kapacitet ni sledila temu toku. V razgovorih v občinah izven MOLa so prisotni pogosto poudarjali tudi funkcionalno neprimernost prostorov primarne oskrbe.

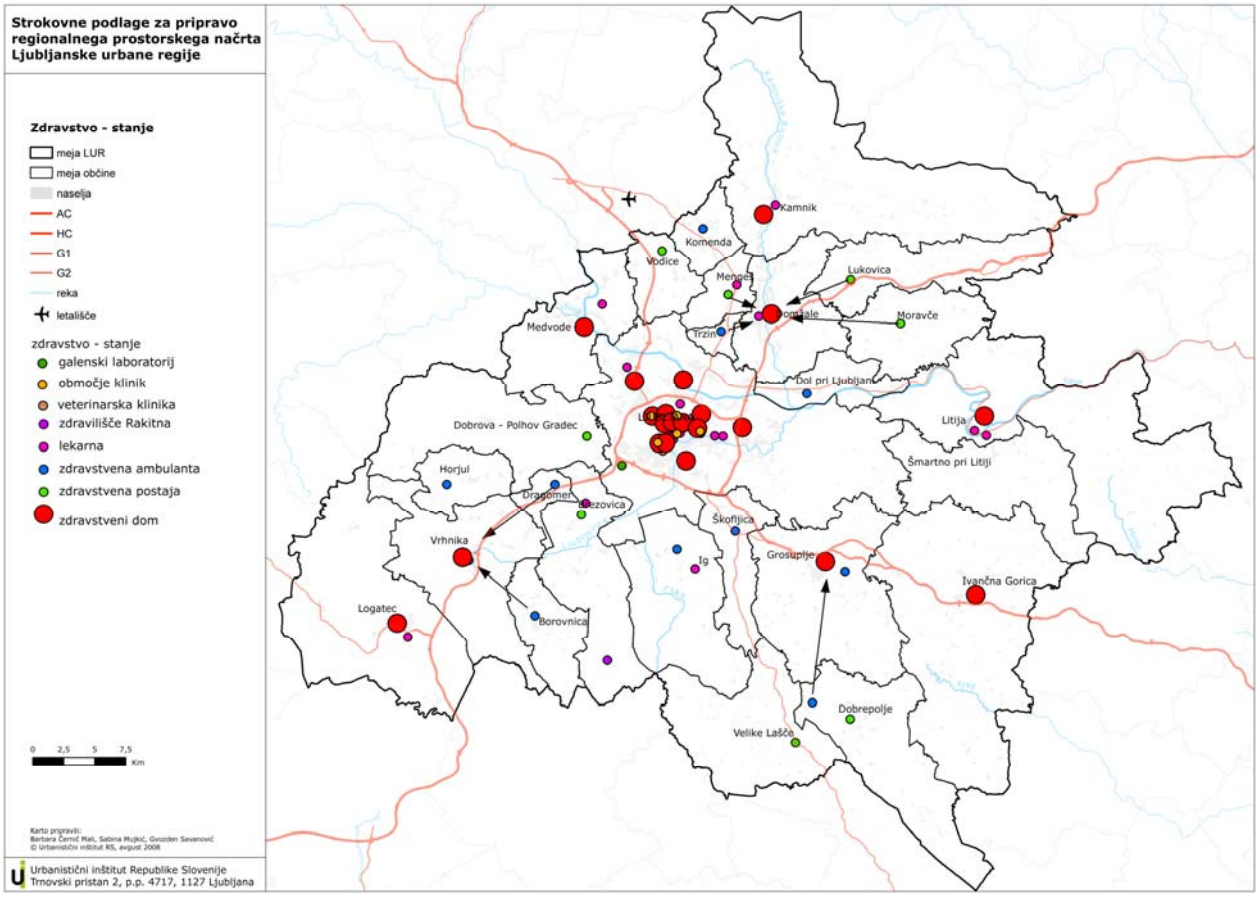

Slika 7: Zdravstvena dejavnost v LURu – stanje 2008

Drugi problemi specifični predvsem za MOLa so: umeščanje zdravstvenih dejavnosti v prostor, kjer nastajajo konflikti položaji, kot npr. Klinika v Rožni dolini v stanovanjskem okolju brez ustrezno urejenih odprtih, predvsem zelenih površin, zgoščevanje in problem prometa v območjih namenjenih pretežno zdravstveni oskrbi (širši predel kliničnega centra) ter pomanjkanje nemotečih osrednjih in mestotvornih programov v območju oziroma ob območju klinik.

Tudi k reševanju problematike zagotavljanja zdravstvene oskrbe bo potrebno pristopiti s skupnimi programi, v katere bo vključenih več občin.

Socialno varstvo

Področje socialnega varstva je eden od sklopov socialne varnosti in temelji na socialni pravičnosti, solidarnosti ter na načelih enake dostopnosti in proste izbire oblik. Temeljno izhodišče ukrepov na področju socialnega varstva je zagotavljanje dostojanstva in enakih možnosti ter preprečevanje socialne izključenosti. Storitve, ki jih opredeljuje zakon o socialnem varstvu so prva socialna pomoč, osebna pomoč, pomoč družini, institucionalno varstvo in vodenje in varstvo ter zaposlitev pod posebnimi pogoji.

Nacionalni program socialnega varstva določa merila in programe za te storitve, poleg tega pa uvaja tudi novo storitev t.j. socialna preventiva, s čimer sledi sodobnim trendom poudarkov na preventivnih programih v katere je vključeno celotno prebivalstvo.

Glede na to, da oblikujemo strokovne podlage za pripravo regionalnega prostorskega načrta smo se v analizi osredotočili na storitve institucionalnega varstva. Nadalje pa nam sedanja demografska slika LURa in izrazito veliko povpraševanje po storitvah namenjenih oskrbi starejših ter demografske projekcije narekujejo, da pozornost v prihodnje usmerimo predvsem na storitve varstva starejših.

Po obliki stanovanjskega varstva za stare ljudi zasledimo v območju naslednje načine bivanja zavodsko bivanje, individualno bivanje in dnevno bivanje.

Najpogostejša in tudi prva oblika bivanja v okviru stanovanjske oskrbe starejših je še vedno zavodska - Dom starejših občanov. Alternativne oblike stanovanjskega varstva za stare ljudi, kot jih poznajo v tujini (npr. adaptacije obstoječega stanovanja/hiše, koncept "Dom za celo življenje", skupinske oblike bivanja ipd.) so v naših razmerah še v razvoju oz. večinoma še niso prisotne.

Zanimivo pa je, da bivanje v Domu starejših občanov še daleč ni tudi najbolj zaželena oblika bivanja. Kot so pokazali rezultati ankete v okviru projekta "Stanovanjske potrebe upokojencev in drugih starejših oseb" je dom starejših občanov kot najbolj zaželeno obliko bivanja navedlo le minimalno število anketirancev.[9] Rezultat je relevanten za oblikovanje bodočih programov

[9] Dom kot najbolj zaželeno obliko bivanja je izbralo le 7,5% anketirancev (N = 2.359). Glej Richard Sendi, Barbara Černič Mali, Aleksander Jakoš, Maša Filipovič: Stanovanjske potrebe upokojencev in drugih starejših oseb, Publikacije Urbani izziv, 2002..

stanovanjske oskrbe oz. za odločanje občin o tem v katero obliko stanovanjske oskrbe za starejše se bodo usmerile.

Potrebe starejših ljudi po zmogljivostih v domovih na območju LURa v bistveno presegajo povpraševanje. Primerjava med kapacitetami domov starejših občanov v občinah LURa ter številom čakajočih upravičencev je pokazala, da število čakajočih za 75% presega kapacitete[10].

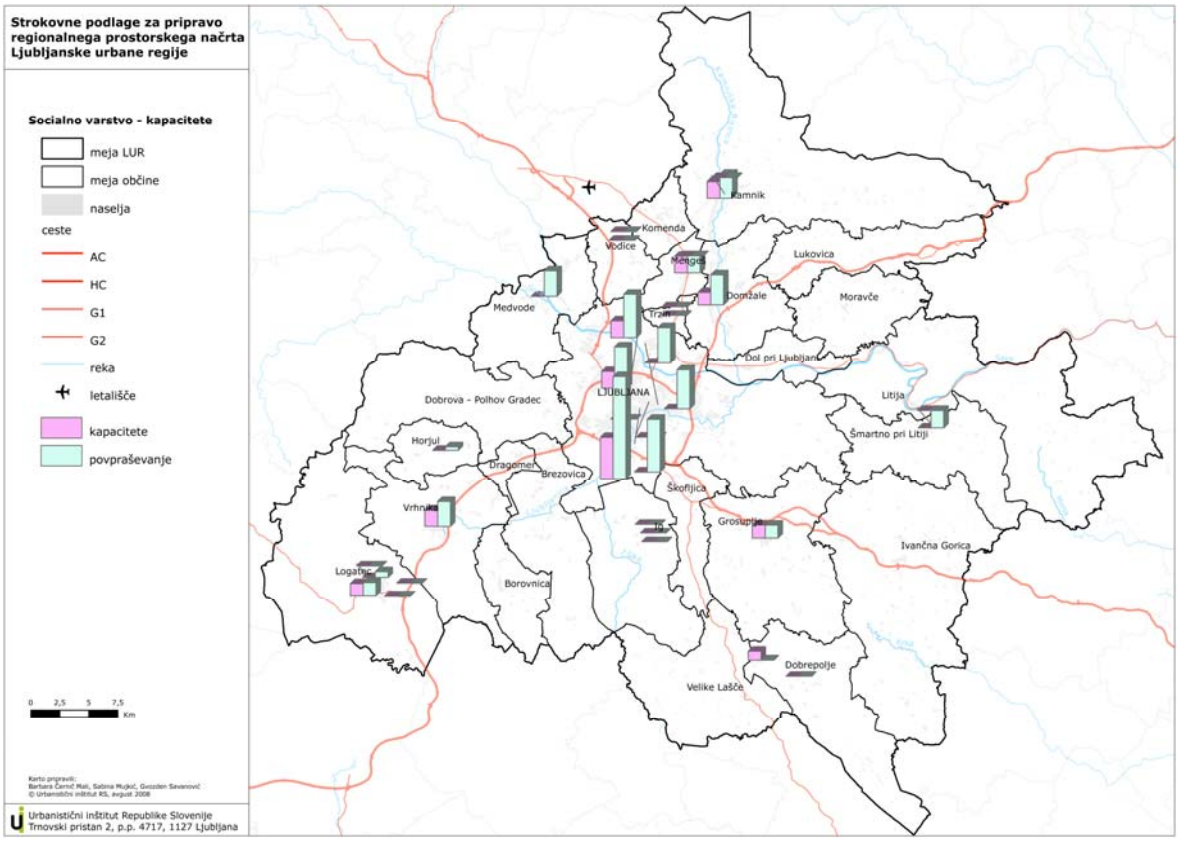

Slika 8: Primerjava med kapacitetami domov za starejše in povpraševanjem

S problemom zagotavljanja oskrbe starejšim (stanovanjska in druge storitve) se srečuje večina občin LURa. Številne občine zato načrtujejo novogradnje ali širitve obstoječih domov starejših občanov in/ali gradnjo varovanih stanovanj. Nekatere izmed občin planirajo oskrbo starejših s sodobnejšimi pristopi (medgeneracijska središča).

Na izboljšanje oskrbe v območju LURa naj bi pozitivno vplivale tudi nedavno razpisane in podeljene koncesije za institucionalno varstvo starejših v Sloveniji Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve.

Kljub temu, da je popolnoma evidentno, da potrebe presegajo kapacitete, pa menimo, da ocenjevanje potreb po stanovanjski oskrbi starejših ne more izhajati oz. biti argumentirano zgolj z evidentiranjem prošenj za sprejem v domove, saj takšen izračun ne odseva realne slike t.j. dejanskih potreb starejših. Evidentiran pritisk na domove za starejše občane je velik zato, ker ni še ustrezno razvit sistem ostalih oblik oskrbe. Dom je le pri majhnem deležu starejših (večinoma

[10] podatek za 12 domov za katere smo razpolagali z obemi podatki.

pri najvišji starostni skupini) najbolj zaželena oblika bivanja. Zgolj iz podatkov o prošnjah za sprejem v domove tudi ne moremo sklepati o dejanski prostorski razporeditvi prosilcev.

Umeščanje kapacitet za oskrbo starostnikov bi moralo slediti dejanskim potrebam t.j. številu oz. deležu starostnikov v posameznih območjih. Številne študije namreč kažejo na to, da večje spremembe lokacij bivanja pri starejših niso zaželene. Z vidika socialne vpetosti starostnikov v območje, kjer so dolga leta bivali, selitve v bolj oddaljena območja, tudi niso priporočljive. Alternativne oblike zavodskemu bivanju so v večini primerov, tudi z vidika javnih izdatkov, bistveno sprejemljivejše.

Kultura

Kulturne dejavnosti po zakonu[11] so vse oblike ustvarjanja, posredovanja in varovanja kulturnih dobrin na področju premične in nepremične dediščine, besednih, uprizoritvenih, glasbenih, vizualnih, filmskih, avdiovizualnih, intermedijskih in drugih umetnosti na področju založništva in knjižničarstva, kinematografije in drugih področjih kulture. Mreže institucij za izvajanje kulture in kulturnih dejavnosti vključuje mreže: knjižnic; galerij, trgovin in prostorov (ulic in trgov); umetniških produkcijskih prostorov centrov sodobnih umetnosti; multimedijskih centrov ter knjigarn. Za kulturne dejavnosti v prostoru, razen za knjižnice, ne obstajajo standardi, ki bi zagotavljali število in pestrost ustanov glede na število prebivalcev ali velikost naselja.

Regionalni razvojni program[12] kot prednosti na področju kulture izpostavlja, da je v regiji veliko kulturnih ustanov in ustvarjalcev ter ohranjene kulturne dediščine tako državnega kot lokalnega pomena, ki prebivalcem Slovenije in regije lahko ponudijo vse vrste kulturnega življenja in izobraževanja. Kot slabosti poudarja, da so kulturne organizacije med seboj slabo povezane, to pa vpliva na slabšo dostopnost kulturnih dogodkov tako v mestih kot tudi na podeželju ter na izkoriščenost kulturne infrastrukture.

Največja koncentracija kulturnih institucij nacionalnega, regionalnega, mestnega in lokalnega pomena je v MOLu. Pretežno so koncentrirane v starem mestnem jedru Ljubljane in njegovi neposredni bližini.

Številne druge občine v LURu imajo zanimive kulturne programe in prireditve in kulturna društva. Kot izhaja iz razgovorov na občinah in obstoječih dokumentov, je poleg problema pomanjkanja finančnih sredstev za investicije ter za izvajanje programov nasploh, prisoten problem prešibke promocije in slabega povezovanja tako med občinami kot tudi po posameznih področjih. Številni potenciali za razvoj, med drugim tudi za razvoj kulturnega turizma, ostajajo še neizkoriščeni.

[11] Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (ZUJIK-UPB1), Uradni list RS, št. 77/07.
[12] Regionalni razvojni program Ljubljanske urbane regije 2007-2013, marec 2007.

Državna uprava

Državna in javna uprava je izrazito koncentrirana v MOLu. V območju LURa, izven MOLa, so sedeži občin ter sedeži upravnih enot Domžale, Kamnik, Vrhnika, Logatec, Grosuplje in Litija. V okviru upravnih enot znotraj LURa so v občinskih središčih enote in izpostave ministrstev in drugih organov (Uradi in izpostave v okviru zavodov za zaposlovanje, zdravstveno zavarovanje, socialno delo, geodetske uprave, Ministrstva za notranje zadeve, inšpektoratov ipd.)

Na območju nekaterih občin se planira izgradnja upravnih centrov, v katerih bodo bodisi le izpostave državnih organov ali pa, v primeru javno-zasebnih partnerstev tudi ostale storitve zasebnega sektorja.

Medtem, ko se na ožjem območju MOLa srečujejo s problemi tako koncentracije kot tudi razpršenosti državne in javne uprave v območju mestnega središča, ostale občine v razgovorih niso posebej izpostavljale problemov povezanih z državno upravo, seveda z izjemo problema dostopnosti.

Izboljšanju dostopnosti je namenjen tudi projekt E-uprava. V času priprave pričujočih strokovnih podlag je ta projekt že dokaj uspešno zaživel, vendar se spletne strani oz. ponudba storitev med občinami med seboj še vedno močno razlikujejo, predvsem glede obsega informacij in storitev, ki jih nudijo; preglednosti informacij; ažuriranosti podatkov ter načina dostopa (obrazci so na primer na voljo v obliki, v katero ni mogoče neposredno vpisovati).

Verske dejavnosti

V območju LURa je registriranih 24 cerkev in drugih verskih skupnosti, od tega 21 s sedežem na območju MOLa. Predvideni sta dve novi lokaciji v MOL in sicer: območje za cerkev v Štepanji vasi in območje za džamijo ob Parmovi ulici. Za ostale nove lokacije za cerkve in verske skupnosti v območju LURa, podatkov zaenkrat nimamo na voljo. Pridobili jih bomo v nadaljevanju priprave strokovnih podlag.

Viri in literatura

Nacionalni program socialnega varstva za obdobje 2006 - 2010 (NSVP)., Uradni list RS, št. 39/2006 z dne 13.04.2006).

Nacionalni program športa v Republiki Sloveniji, Uradni list RS, št 24/2000.

Nacionalni program zdravstvenega varstva Republike Slovenije – Zdravje za vse do leta 2004 (NPZV), Uradni list RS, št. 49/00.

Okvir gospodarskih in socialnih reform za povečanje blaginje v Sloveniji (Ukrepi), (sprejet na 47. redni seji Vlade RS, 3. novembra 2005).

Povzetek revizijskega poročila o zagotavljanju predšolske vzgoje v letih 2003 do 2006.

Program reform za izvajanje Lizbonske strategije v Sloveniji (oktober 2005).

Prostorska zasnova, Prostorski plan Mestne občine Ljubljana, Ljubljana, 2002 2002.

Računsko sodišče Republike Slovenije: Revizijsko poročilo o zagotavljanju predšolske vzgoje v letih 2003 - 2006 - Rezultati ankete med starši in ravnatelji, 1211-8/2006-19).

Regionalni razvojni program Ljubljanske urbane regije 2007 - 2013, 2007.

Resolucija o Nacionalnem raziskovalnem in razvojnem programu za obdobje 2006-2010 (Uradni list RS, št. 3/06).

Resolucija o nacionalnem planu zdravstvenega varstva 2008–2013 »Zadovoljni uporabniki in izvajalci zdravstvenih storitev« (NPZV 08-13).

Richard Sendi, Barbara Černič Mali, Aleksander Jakoš, Maša Filipovič: Stanovanjske potrebe upokojencev in drugih starejših oseb, Publikacije Urbani izziv, 2002.

Strategija prostorskega razvoja Slovenije, Uradni list RS, št. 76/2004, st.11.

Strategija razvoja Slovenije (sprejeta na 30. redni seji Vlade RS 23.6.2005).

Strateški prostorski načrt MOL, dopolnjeni osnutek, Ljubljana, marec 2008.

Strategija varstva starejših do leta 2010 - Solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva (sprejela Vlada RS 21. 9. 2006).

SURS: Srednješolsko izobraževanje mladine in odraslih, Slovenija, konec šolskega leta 2006/2007 in začetek šolskega leta 2007/2008, Novice 24.2.2008).

Zdravstvena strategija Evropske unije Skupaj za zdravje: strateški pristop EU za obdobje 2008–2013.

Zakon o socialnem varstvu Uradni list RS, št. 3/2007.

Zakon o vrtcih (Uradni list RS, št. 100/05 - uradno prečiščeno besedilo); Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o vrtcih (ZVrt-D), Uradni list RS 25/08.

Zakon o osnovni šoli (Uradni list RS, št. 81/06).

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zdravstveni dejavnosti (ZZDej-I), Uradni list RS, št. 23/08.

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (ZZVZZ-K), Uradni list, št. 76/08.

Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju, Uradni list RS št. 76/06.

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (ZZVZZ-K), Uradni list RS št. 76/08.

http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/

http://www.ssz-slo.si/slo/main.asp?id=2361E17F

http://www.ssz-slo.si/slo/main.asp?id=domovi

http://prosnje.ssz-slo.si/SSZSHtmlPregledi/pregled_cakajocih.aspx

http://www.seniorji.info/novica.php?ids=12&id=504

http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/osnovnosolsko_izobrazevanje/)

http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/srednjesolsko_izobrazevanje/

http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/izobrazevanje_v_sloveniji/

http://www.ljubljana.si/si/mol/mestna_uprava/opvi/sluzbe/35022/podrobno.html

http://www.mvzt.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/pageuploads/doc/dokumenti_visokosolstvo/zakonodaja_VS/odlok_UL_jan07.doc
http://evropa.gov.si/izobrazevanje/
http://www.mk.gov.si/si/podatki/razvidi_evidence_in_registri/
http://katalog.sportnicentri.si/SCMAP_SLO,,ljubljana.htm
http://www.zdravstvena.info/index.php?categoryid=13&p2_articleid=26
http://ec.europa.eu/health-eu/newsletter/5/newsletter_sl.htm
http://ec.europa.eu/health-eu/about_sl.htm